

i en særlig dragt. Ræsonnementet lyder, at den har han ikke nået at få på, man tvinges til at fortsætte: før billedet blev taget. En sidste person skal nævnes, en kvinde i et gådefuldt antræk, som forf. elegant viser er et strafferedskab for prostituerede. Men kan denne kvinde, som det sker, bruges til at vække harme over behandlingen af syge prostituerede? Også i dette tilfælde kan man med fordel se på, hvordan hun står i helheden. Fedelen, som redskabet hedder, er ikke naturalistisk gengivet, vel netop fordi hun skal bruges i kompositionen. Hun er dens centrum. Ingenlunde en stakkel, men en bred og fed prostitution som et dominerende begreb ved trappens top, en værdig pendant til »bedraget« ved dens fod.² Så meget om den sociale harme.

Det andet hovedmotiv, de dramatiske styrt ved hoffet, Struensee m.fl. herunder Bülow's eget fald otte år efter skærmens tilblivelse, inddrages som »historisk baggrund« og det kan man jo sige, de er. Men er de »kontekst«? Jeg tror det er fair at hævde, at disse styrt ikke var blevet bragt i erindring, hvis ikke maleriet havde haft den »styrtende« mand. Hvis han, som det er opfattet ovenfor, er en deltager i en moraliserende scene, opstår der vanskeligheder. Har motivet overhovedet med skærmen at gøre, vel at mærke: med dens tilblivelse? Hvis ikke er det, som det var for Bülow selv, en vittig association, ikke en tolkning.

Pool Eller

JØRN HENRIK PETERSEN: Den danske alderdomsforsørgelseslovgivnings udvikling I, Oprindelsen. Odense Universitetsforlag, 1985. 335 s. 195,20 kr.

När ett system eller en organisation inte längre fungerar som det tidigare gjort blir det synligt, också för forskarna. Då blir dess funktion och ursprung föremål för analys. Pensionssystemet med en allmän folkpension som funnits i Danmark sedan 1957 och som var en vidareutveckling av den 'aldersrenteordning' som genomfördes 1891, fungerar inte som en tillfredställande ordning längre. Allt fler grupper säkrar sig genom mer eller mindre privata försäkringsordningar och ATP, medan folkpensionen relativt sett blir allt lägre. Nästan 100 år efter att 'aldersrenteordningen' med sin universella täckning och skattefinansiering genomfördes börjar

² Meir Stein ser (förrige note) i den gamle mand ved trappens lod en »sjakkerjøde« og foreslår, at det kan hentyde til sjakren med embeder, dvs. korrupsion. Det synes at støtte ovennævnte opfattelse af »prostitution« og passer i kompositionen.

vi få ett allt mer utbrett försäkringssystem med arbetstagar- och arbetsgi-
varfinansiering, tvunget deltagande (för vissa grupper anställda) och som
bara omfattar de som har/har haft arbete och där pensionens storlek
beror på den tidigare inkomsten. Och som har stor likhet med det system
som på 1880-talet genomfördes i Tyskland, men är mer anarkistiskt.

I en sådan situation är det näraliggande att börja se på hur den mera
solidariska ordningen uppstod. Det kan ge anledning till en diskussion
om hur vi kan skapa ett pensionssystem som inte såsom det nuvarande
skapar sådana enorma skillnader i ekonomisk situation mellan olika
grupper när de pensioneras. Utgångspunkten för att skapa ett sådant är
på många sätt sämre idag eftersom vi redan har en massa privata
pensionsförsäkringsordningar, många fonder och ett omfattande offent-
ligt system, medan man före 1891 i stort sett ingenting hade.

Det är det universella, skattefinansierade systemets historia som Jørn
Hernik Petersen har som målsättning att beskriva. Den nu utgivna
boken, som f.ö. utgör huvuddelen av hans doktorsavhandling, handlar
om systemets ursprung. Han har annonserat ytterligare tre delar som ska
beskriva utvecklingen fram till idag. Boken handlar om diskussionerna
om ålderdomsförsörjningen från 1848 fram till lagens tillkomst, 1891.
Den danska lagen genomfördes få år efter de stora tyska socialreformer-
na. Trots att det tyska inflytande traditionellt varit rätt stort i Danmark,
skiljde sig det danska systemet i väsentliga avseenden från den tyska och
var det första i sitt slag.

J. H. Petersen har skrivit sin bok i hopp om »att den skulle være
tilgængelig for alle med interesse for socialpolitikens historie uanset
læserens teoretiske og faglige forudsætninger«. Det har i imponerande
grad lyckats för honom att undvika svåra ekonomisk facktermer.

Framställningen faller i två delar. En som beskriver utvecklingen och
en som mer grundligt genomgår en rad av de olika förslag till ålderdoms-
försörjning som framfördes under de 40 åren. Syftet med detta var »att
lette tilegnelsen og overblikket«. Ett prisvärt syfte. Men en kortfattad
framställning är inte alltid lättare att följa än en mere underbyggd.
Resultatet har blivit att en del förhållanden som nämns i första delen
först blir förståeliga när man möter förklaringen i andra delen. Vidare
har den kortfattade framställningen ibland blivit oöverskådligt schema-
tisk. T.ex. i kapitel 3, »En sammenfatning af aldersdomsdiskussionen fra
junigrundloven til 1880'ernes slutning«, där alla de förslag som Petersen
analyserar i avhandlingen, på 12 sidor indelas i 18 olika linjer, där en av
linjerna t.o.m. har undergrupperingar från a till j. En sådan detaljerad
indelning lättar inte överblicken. Vill man göra en systematisering blir
man tvungen att välja färre karakteristika så att »linjerna« blir färre. Vi

kan aldrig återge verkligheten, bara ge en bild av verkligheten, och den blit ofta tydligare och inte mindre riktig om den inte är allt för detaljerad.

Målet med J. H. Petersens undersökning var att finna svar på följande frågor: 1) Varför genomfördes ålderdomslagstiftningen just på 1890-talet? 2) Varför valde Danmark en annan form än Tyskland och flera andra länder? 3) Varför kom ålderdomslagstiftningen före andra sociallagar, medan den i andra länder ofta genomfördes som andra eller tredje lag? 4) Finns det, vad han kallar, teorihistoriskt intressanta bidrag i den danska diskussionen om ålderdomsförsörjningen? D.v.s. det handlar om tidpunkten, formen och ordningsföljden i ålderdomslagstiftningen. Huvudvikten ligger på formen d.v.s. på de många diskussionerna och förslagen om ålderdomsförsörjningens konkreta utformning. Hur kom det sig at man i Danmark, som ändå i hög grad var dominerat av liberala politiska ideer, på ålderdomsförsörjningens område avstod från den liberala försäkringsprincipen? Men använde den ju i lagarna om olycks- och sjukförsäkring som genomfördes få år senare. Detta är huvudtemat i boken.

Svaren på de frågor J. H. Petersen ställer i kapitel I ska man finna runt omkring i texten, och i delsammansfattningar. Det finns ingen slutsats i boken där han samlar svaren på de ställda frågorna. För att finna svaren har författaren genomfört ett stort arbete i genomgången av Rigsdagstidende, olika utskottsbetänkanden och en genomgång av en rad tidningars behandling av frågan under de undersökta dryga 40 åren. Dessutom har han tagit med tidsskriftsartiklar, broschyrer och referat från möten i olika landboorganisationer och höjre.

1) *Tidpunkten för reformen*: Frågan om varför det överhuvudtaget kom en ålderdomsförsörjningsreform och andra socialreformer berör J. H. Petersen i en kort diskussion av tesen om, at det hänger ihop med industrialiseringens genombrott.

Han önskar att göra »en sammenhængende analytisk fremstilling af den danske alderdomsforsørgelses oprindelse« d.v.s. se den i samband med »den økonomiske, politiske, sociale, erhvervsmæssige og ideologiske udvikling i samfundet«. Til belysning av den ekonomiska utvecklingen använder han Svend Aage Hansens *Økonomisk vækst i Danmark*. Det är naturligtvis legitimt att bygga på sekundärlitteratur för att belysa de förhållandena, annat vore ju oöverkomligt, men till vissa frågor som t.ex. om den danska industrialiseringen vore det nog lämpligt att använda fler framställningar. Petersen avvisar tesen om sambandet mellan industrialiseringen och socialreformerna utifrån Sv. Aa. Hansens periodisering. Det är sannolikt riktigt att det var förhållanden på landet och lönearbetets utbredning generellt som gjorde frågan aktuell, och det är väl den

viktigaste iakttagelsen. Men med tanke på hur omdebatterad periodiseringen av den danska industrialiseringen är, hade det varit näraliggande att ta ställning till den innan man helt avvisar att det finns et samband mellan industrialisering och sociala reformer.

Det hade överhuvudtaget varit spännande om J. H. Petersen hade gått in i en grundligare diskussion om orsakerna till reformens genomförande. Det hade kanske kunnat bidra till ytterligare belysning av bakgrunden för den form lagen fick och för tidpunkten för dess genomförande. Nu kommer jordbrukskonjunkturerna att spela en mer central roll i framställningen än den sociala omstruktureringen på landet och i städerna. Den som skapade en stor lönarbetarklass, som stod utan försörjning vid sjukdom, arbetslöshet och svikande arbetsförmåga p.g.a. ålder.

Att lagen kom på 1890-talet berodde enligt J. H. Petersen, på en ändrad hållning i lantbrukarkretsar till statsinblandning. Orsakerna till ändringen var vikande konjunkturer, tilltagande avfolkning i jordbruket, ökande lönekrav från lantarbetarna samt socialdemokraternas aktivitet på landsbygden.

2) *Den danska reformens speciella karaktär:* Huvudelementen i den danska lagen om ålderdomsforsørgning var

– att alla danska medborgare skulle ha potentiell, rätt till ålderdomsforsørgning, d.v.s. den var oberoende av tidigare yrkesaktivitet. Kvinnor hade självständig rätt till forsørgning.

– at villkoren för att få hjälp var att man var över 60 år och at man var i trångmål. Hæri liknade den alltså fattighjælpen, men med mildare bestemmelser. Och liksom fattighjælpen bestämdes bidragets storlek efter en värdering av den behövandes situation, d.v.s. bidragets storlek varierade. För att få hjälp skulle man dessutom vara värdig, ha visat vilja och förmåga att klara sig själv. Inte ha blivit dömd för »vanærende handling«, inte vare självförvållat fattig och inte ha mottagit fattighjælpe de senaste 10 åren eller ha blivit tagen för tiggeri eller lösdriveri. Därmed kom själva lagen att innehålla ett självhjælpskrav.

– att finansieringen skedde via den kommunala skatten med 50% statsbidrag. Kommunerna administrerade ordningen.

Huvudparten av boken handlar om de diskussioner som förde fram till denna lag. Det mest anmärkningsvärda är kanske att ålderdomsforsørgningen inte organiserades genom ett försøringssystem men med en modifierad form av fattighjælpe, men utan fattighjælps verkan, d.v.s. utan förlust av flera borgerliga rättigheter, vilket var väsentligt.

Som grund för de flesta förslag, som framfördes i debatten före reformens genomförande, låg en önskan om att förbättra arbetarklassens moral. »Det var derfor det overordnede formål at udvikle og skabe

forudsætninger for den bonus pater familias adfærd, som måske bedst karakteriseres ved en række i datiden anvendte begreber og udtryk: udvikling af selvfølelse, opmuntring til forudseenhed, opdragelse til oplyst, selvstændig statsborger og familiefader, styrkelse af kraften til selvhjælp, selvudvikling, selvanstrængelse, selvvirksomhed, sparsommelighed og nøjsomhed« (s. 73). Man utgick också från att om arbetarna kunde räkna med försörjning när de blev gamla så skulle det ha ett positivt inflytande på dem.

De allra flesta förslagen som framfördes handlade om olika former av försäkringar, men invändningarna mot försäkringssystemen var många. Om man inte genomförde dem med tvång skulle inte alle omfattas, de fattigaste skulle under inga omständigheter få råd att betala premien, d.v.s. en grupp skulle fortfarande belasta fattighjälpen som ju finansierades av alla. Tvånget var å andra sidan oförenligt med liberala ideer och fråntog samtidigt systemet dess uppfostrande effekt. Det var också stora övergångsproblem knutna till en försäkringsordning eftersom de som närmade sig slutet på sin arbetsföra ålder inte skulle hinna betala premier nog till en försörjning. Ett försäkringssystem med fonduppbyggande skulle dessutom bli dyrt att administrera. Invändningarna mot skattefinansieringen var huvudsakligen att den inte gav systemet en uppfostrande funktion.

Efter fyrtio års diskussioner, där nästan alla förslag som sagt varit försäkringsordningar av olika slag, beslutade riksdagen att genomföra ett skattefinansierat system. Argumentationen var enligt J. H. Petersen följande: »Udover det principielle ønske om at fastholde selvhjælpskrævet, var ordningens simpelhed og overensstemmelse med den historiske tradition af betydning for flertallet, ligesom man betonedede betydningen af den gennemførte ordnings store fleksibilitet« (s. 107). På ett annat ställe skriver han: »Skal man på meget kort form beskrive, hvorfor den danske lov fik sin særlige udformning, kan det forenklet udtrykkes på den måde, at en lejlighedslov fremkaldte en lejlighedslov, som derefter, under hensyn til ønsket om at bygge på det bestående og under hensyn til den administrative praksis i de kommunale forvaltninger, blev grundlaget for den videre udvikling. Dette på trods af at det på ingen måde var »fædrenes« tanke at den gennemførte lov skulle udgøre grundlag for den »egentlige ordning«. »Den danske model« fødtes ved noget af en tilfældighed...« (s. 132). Det är inte helt identiska slutsatser. I den ena framstår kontinuiteten och traditionen som det avgörande, i den andra slumpen. Slumpen kunde inte ha medfört vilken lösning som helst. Det sker en »selektion af slumpen«. Hade provisoriet inte tillfredsställt de

beslutande hade det inte blivit permanent. Det hade varit intressant om J. H. Petersen diskuterat de två slutsatsernas inbördes betydelse och betydelse för förslaget utformning.

Det är möjligt att författaren har rätt i att slumpen haft betydelse för den slutgiltiga utformningen av lagen. Det är också möjligt att det är andra förhållanden som haft inflytande, förhållanden som Petersen, trots sina uttalade intentioner om en totalförklaring, inte ser för att han nästan enbart och förhållandevis deskriptivt håller sig på aktörsplanet.

3) *Varför kom alderdomsförslagsreformen före sjuk-och olycksförsäkringslagarna?* Att lagen om alderdomsförslagsreform kom först var även det enligt J. H. Petersen en slump. Ursprungligen var det meningen att alderdomslagstiftningen skulle ingå i en samlad fattigreform. Att den genomfördes som en självständig lag 1891, före de övriga lagarna, berodde på ett förslag från Berg och Hørup som »i mere end en forstand (var) et ad hoc initiativ, som først og fremmest udsprang af politiske motiver«, inte socialpolitiska men partitaktiska. Bakgrunden för frågan är att en annan följd skulle vara typisk. Att döma av J. H. Petersens egen översikt (s. 30) finns det ingen »typisk rækkefølge« som lagstiftningen kunde ha följt. Han framhäver själv att han inte har någon hypotes om varför reformerna skulle komma i en bestämd ordning. Orsaken till att han alls ställt frågan är alltså något dunkel.

4) *Teorihistoriskt interessanta bidrag.* J. H. Petersen konstaterar i kapitel 7 att det i den danska debatten förekommer det han kallar teorihistoriskt interessanta bidrag. Han definierar inte vad han avser med teorihistoria, men jag utgår från att det handlar om historien om hur och varför vetenskapliga o.a. teorier utvecklas.

De diskussionsinlägg han här tar upp hade emellertid ingen större betydelse i den danska debatten (s. 138). Det som gör dem intressanta är att de innehåller argument som senare, på 1950-talet, framförts av tyska och amerikanska forskare och debattörer. Att det i diskussionen av ett ämne presenteras likartade argument i olika länder och vid olika tidpunkter är i och för sig inte så underligt, när det är samma problem man diskuterar. J. H. Petersen gör inget för att förklara orsaken till parallelliteten, han konstaterar bara att den finns. D.v.s. han försöker inte analysera de likartade teoriernas bakgrund i samhällsliga förhållanden, vilket kan vara ett, externalistiskt, sätt att studera teorihistoria. Ett annat mer traditionellt sätt är att se på interna utvecklingslinjer och påverkningar. Inter heller här kommer Petersen med något, av förklarliga skäl, för de tyska och amerikanska författarna kan knappast ha läst de danska skribenterna. Att konstatera att några personer vid olika tidpunk-

ter tänkt liknande tankar är i sig inte så intressant om man inte försöka analysera varför eller kan finna samband mellan dem. Det bidrar intet heller till förståelsen av den danska ålderdomsförsejningens bakgrund och utformning.

Sammanfattande vill jag säga att den grundliga genomgången av de olika diskussionsbidragen som J. H. Petersen gör i avhandlingen i och för sig är intressant, och ger en god inblick i de tankegångar som präglade politikerna och andras syn på arbetarklassen under 1800-talets andra hälft, samt en presentation av den del av de problem som man brottas med även idag när man ska utforma ett ändamålsenligt pensionssystem. Så vitt jag kan se lider framställningen dock av en svaghet som beror på att han satt sig mellan två stolar, uppställt två problem som är svåra att avklara inom ramen av en avhandling. Det ena som han anger i sin problemformulering, nämligen att finna orsakerna till den danska reformens speciella utformning. Det andra att belysa olika ålderdomsförsejningsordningars starka och svaga sidor genom att referera en massa diskussionsinlägg. Detta sker utifrån ett mer allmänt, mindre historiskt, intresse för problemet. Detta intresse kan vara en orsak till att han inte prioriterar i genomgången av förslagen så att de som fått större betydelse, varit mer principiella eller framförts av personer med större inflytande ges en mer ingående behandling. Om författaren valt att bara belysa frågan om det danska systemets ursprung och dessutom argumenterat för sitt val att till två av frågorna bara se på aktörsnivån hade genomgången kunnat bidra mer till en förklaring på de frågor som han ställt sig. Koncentrationen på beskrivningen av de olika förslagen innebär att andra möjliga orsaksförklaringar får en begränsad behandling, vilket kanske är anledningen till att han inte kunnat skriva en sammanfattande slutsats i sin avhandling.

Signild Vallgård

LEIV MEJLDHEIM: Folkerørsla som vart parti. Venstre frå 1880-åra til 1905. Universitetsforlaget, Oslo, 1984, 551 s. Ill.

Dette skal blive til det første af tre bind om det norske Venstres historie frem til vore dage. Sidste halvpart af disse hundrede år har set en fortløbende nedgang i magt og tilslutning frem til den endelige sønderdeling af de sørgelige rester i 70erne, og bortset fra decimeringen i 20erne – der var et fælleseuropæisk fænomen – vil den næppe uden for Norge have større interesse end den, man iøvrigt kan vie de små midterpartier, der